

■ Навука аб мінулым

ХТО ТАКІ НАШТАЛЕР

І ЧЫМ ФЕЛЬЧАР АДРОЗНІВАЕЦА АД БАЛЬВЕРА

Старажытную і сярэднявечную гісторыю нашага краю мы ведаем у асноўным дзякуючы летапісам, што захаваліся з тых часоў. Але ёсць яшчэ адзін надзвычай цікавы від дакументальнага сведчання жыцця грамадства тых часоў — «метрыкі» Вялікага Княства Літоўскага. Дакументы, якія выдаваліся ад імя вялікага князя або ўпаўнаважаных ім прадстаўнікоў вярхоўных органаў улады, кіравання і суда, а таксама прыватныя дакументы, якія траплялі ў канцелярыю, старанна збіраліся ў асобныя сшыткі, сшываліся ў кніжкі, якія, уласна, і называліся метрыкамі. Захавалася больш за 600 такіх кніг! А ў іх — найкаштоўнейшая інфармацыя, якая датычыцца нашай гісторыі з XV па XVIII стагоддзе. Самыя старыя метрыкі не захаваліся, затое засталіся іх копіі, якія прадбачліва былі створаны ў канцелярыі ў канцы XVI — пачатку XVII стагоддзя: перапіс архіўных дакументаў пачаўся ў 1594 годзе пад кіраўніцтвам канцлера ВКЛ Льва Сапегі. Існаваў цэлы штат, які сачыў за тым, каб копіі адпавядалі арыгіналам. Дзякуючы той рабоце старажытныя крыніцы даступныя і сёння. Гэтакі своеасаблівы жыццяпіс краіны, дзе можна знайсці інфармацыю нават пра традыцыі і побыт нашых продкаў.

Да нядаўняга часу пазнаёміцца з гэтымі ўнікальнымі дакументамі маглі толькі нямногія даследчыкі: большасць арыгіналаў захоўваецца ў расійскіх архівах, у нас жа ёсць толькі мікраплёнка з выявай гэтых дакументаў, якую можна праглядаць на спецыяльным апаратае. Але сёння архівы становяцца даступнымі — ужо выдадзена 11 кніг метрык, 5 з іх падрыхтаваны археографам Валерыем МЯНЖЫНСКИМ. У гутарцы даследчык, які займаецца метрыкамі ўжо больш за 30 гадоў, расказаў ня мала цікавага.

«Метрыкі — адна з асноўных крыніц для мовазнаўцаў. Так, навукоўцы пры рабоце над Беларускай гістарычнай слоўнікам працавалі менавіта з метрыкамі».

— Трэба сказаць, што з метрыкамі даследчыкі працуюць ужо не адно стагоддзе, — расказвае вучоны. — Толькі раней публікатары рабілі з іх тэматычныя вытрымкі (напрыклад, з розных кніг бралі дакументы па прывілеях на зямлю, саслоўях, пэўных родах). А сёння вучоныя краін — спадкаемцаў ВКЛ вырашылі выдаваць метрыкі так, як яны захаваліся, — пакніжна, цалкам з усімі дакументамі. Мне пашчасціла ў свой час вучыцца ў аспірантуры ў Маскве, я шмат прагледзеў, стварыў уласны архіў. ВКЛ у розныя часы мела розныя памеры, нават было ад мора да мора. Таму і інфармацыя ў фаліантах можа тычыцца тэрыторыі ажно пяці дзяржаў, якія сёння існуюць. Але я арыентуюся на тыя кнігі, у якіх больш менавіта беларускага матэрыялу. Канешне, для навукоўцаў найбольш каштоўныя самыя раннія метрыкі.

Увогуле ў 20-х гадах мінулага стагоддзя ў Інбелкульце выказвалася ідэя стварыць цэлы інстытут, які працаваў бы толькі з метрыкамі. Гэта на-столькі вялікая крыніца, што аднаму чалавеку немагчыма авалодаць ёй... Я ж вырашыў заняцца папулярызаваннем, множаннем гэтай інфармацыі. Такія кнігі не павінны выдавацца з кепскай якасцю на дрэннай паперы, бо яны могуць служыць не адно стагоддзе і для даследчыкаў у розных галінах. Дарэчы, на падрыхтоўку адной кнігі метрык трэба 5—10 гадоў. Шмат часу ідзе на тое, каб даць чытачу найбольш поўную карціну — паказаць, як стасуецца тая геаграфія з сучаснай, даць звесткі пра асоб, якія згадваюцца, расказаць, як ствараліся тэксты. На асобных старонках каментаванне займае больш месца, чым дакументы.

— **Апошняя метрыка, якую вы падрыхтавалі, — збор дакументаў часоў правядзення валочнай памеры. Якую цікавую інфармацыю тут можна сустрэць?**

— Кніга лакалізуецца беларускім матэрыялам, пераважна 1556—1562 гадоў. У ёй багата інфармацыі, якая тычыцца простых людзей, сялян, службоўцаў. Дарэчы, паспрыяў

выхаду ў свет гэтага выдання загадчык аддзела крыніцазнаўства і археографіі Інстытута гісторыі НАН Беларусі Аляксандр Доўнар.

Тут можна даведацца пра прафесіі, якія існавалі ў той час, што за людзі абслугоўвалі двор вялікага князя. Так, стральчы выконвалі даручэнні пры двары і егерскую службу (паляванне і догляд за пушчамі). Нашталеры — страмянныя, даглядалі за коньмі. Зброю рабілі платнеры, халодную зброю — ручніцы. Пушкары абслугоўвалі гарматы. Пры двары розныя абавязкі выконвалі адверныя. Зэкгармістар рамантаваў і вырабляў гадзіннікі. Былі і фельчары, і бальверы (апошнія лячылі службовых асоб), ляснічыя, мерчыя, кухары,

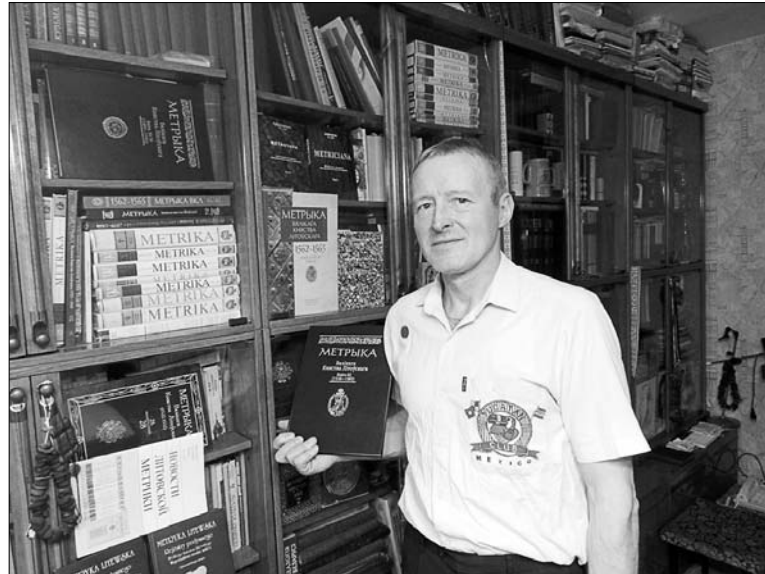
Праца над «Метрыкай» пачынаецца з такіх фотакопіяў.

пекары. Каля 300 асоб абслугоўвалі княжацкі двор. Усе гэтыя службовыя людзі ў мірны час выконвалі рамесніцкія абавязкі, а ў ваенныя маглі выступаць як ваяры. За службу давалася зямля. З цягам часу на ёй багачелі, атрымлівалі шляхетнасць і мянялі сацыяльны статус.

— **Выходзіць, што ў Сярэднявеччы простыя людзі не былі такімі ўжо беднымі...**

— Дзве валокі зямлі даваліся за службу на аднаго чалавека. А ў адной сям'і і некалькі чалавек маглі быць службовымі. Адна валокі — больш за 21 га, добры надзел, які дазваляе сям'і пракарміцца. Можна сустрэць дакументы, у якіх пералічваецца, колькі ўсяго мелі сяляне (гэта жывёла, рэчы). Зямля дазваляла жыць бязбедна, таму і цанілася яна больш за грошы. Наогул, метрыка ўся павязана на зямлі, можна сачыць за яе рухам, як яна раздавалася, пераходзіла ад аднаго ўласніка да іншых. Часам казна была пустая, у вялікага князя не было грошай, але ўсё было карэктна, служба заўсёды ўзнагароджвалася зямлёй.

— **Даследчыкі, якія пазнаёміліся з метрыкамі, адзначаюць, што ў іх можна адшукаць звесткі, звязаныя з жыццём не толькі знакамітых родаў, але і дробнай шляхты.**

Археограф Валерый МЯНЖЫНСКІ.

— Сапраўды, у метрыцы ёсць інфармацыя пра Сапегі, Корсакаў, Храптовічаў, Нарбутаў, Валовічаў, Ільвічаў і наогул пра ўсе роды, якія на слыху. Тут прадстаўлена не толькі магнатэрыя, але і сярэдні клас. Па дробных шляхетных родах наогул можа больш не быць інфармацыі ў нейкіх іншых крыніцах. Дарэчы, я цікавіўся колькасцю шляхты. Так, па перапісе войска 1528 года шляхта выстаўляла 19 тысяч вершнікаў. А вершнікі выстаўляліся прапарцыянальна таму, колькі меў шляхціц зямлі і сялян.

будаванне цэркваў. Напрыклад, ёсць інфармацыя, што сам вялікі князь ахвараваў на будаўніцтва.

Трэба сказаць пра ўмоўны падзел метрык. Так, ёсць судовыя кнігі. У княстве праводзіліся зацяжныя судовыя пасяджэнні (па 5-6 месяцаў), дзе разбіраліся сотні, а мо і тысячы спраў ад падданных. Яны пачыналіся ад Раства і працягваліся да Тройцы або ад вясенняга Юр'я да восеньскага. Як правіла, судовая сесія адбывалася ў Вільні, Бярэсці ці Гародні. У судовых кнігах пераважна разглядаюцца зямельныя спрэчкі. З-за зямлі людзі нават ваявалі, былі забітыя і скалечаныя.

Мне асабіста больш даспадобы запісныя кнігі. Там ёсць распараджэнні вялікага князя адносна падданных, напрыклад, аб наданні пасадак, шляхецтва, пацвярджэння права на зямлю, агульназемскія прывілеі, магдэбургскія прывілеі. Багата звестак аб вайсковых справах. Можна знайсці інфармацыю аб пасольствах, якія пасылаліся ў Маскву.

— **Беларускую мову можна пазнаць у метрыках?**

— Тут усё дышае беларускай мовай, яна праглядаецца нават у дакументах, якія зроблены на лаціне. Уся канцелярыя, якая вялася на кірылічных тэкстах, абслугоўваецца старабеларускай мовай. Метрыкі — адна з асноўных крыніц для мовазнаўцаў. Так, навукоўцы пры рабоце над Беларускай гістарычнай слоўнікам працавалі менавіта з метрыкамі.

«На падрыхтоўку адной кнігі метрык трэба 5—10 гадоў».

— **Як вы лічыце, сучасныя тэхналогіі змогуць паспрыяць вяртанню метрык ВКЛ на Беларусь, хоць бы ў тым жа адсканаваным выглядзе?**

— Безумоўна, трэба ствараць электронныя архівы. Але гэта не значыць, што імі ўсе змогуць скарыстацца. Магу паказаць фотакопію дакумента на старабеларускай мове, ці зможаце яе прачытаць? Калі я пісаў дысертацыю па метрыцы, дзесьці паўгода прызвычаўся да тэкстаў, пошчыраў, вучыўся іх расчытваць. Многія дакументы падаюцца рознымі стылямі, без знакаў прыпынку, без дат. У арыгіналах некаторыя літары прапушчаны ці змешчаны над радком. Часам трэба і расследаваць праводзіць аб паходжанні асобных надпісаў — хто іх пакінуў: пісец ці чалавек, які браў кнігу ў рукі ў пазнейшых стагоддзях. У сучасныя «копіях» метрык тэкст адаптаваны, даступны любому чытачу. А яшчэ ён пададзены так, каб дапамагчы даследчыкам-лінгвістам атрымаць уяўленне, якім быў беларускае пісьмо ў Сярэднявеччы.

Алена ДЗЯДЗЮЛЯ.
dziadziula@zviazda.by

■ Векапомнае

ЗАСТУПІЦА ЗА ПАМЯЦЬ

Ветэраны

Вялікай Айчыннай вайны і прадстаўнікі грамадскасці абмеркавалі шляхі процідзеяння фальсіфікацыям гісторыі

Абарона Масквы, 75-годдзе якой адзначалі на днях, у гістарыяграфіі Вялікай Айчыннай вайны абвешчана славай. Па колькасці войск, якія ў ёй удзельнічалі, і панесеных страт бітва за Маскву з'яўляецца адной з найбольш маштабных за гады ваеннага ліхалецця. Аперацыя «Тайфун» — так называлі Маскоўскую бітву гітлераўцы, якія да наступлення зімы 1941 года меркавалі нанесці савецкім войскам поўнае паражэнне, а сталіцу СССР ператварыць у руіны і папялішчы. Але, нягледзячы на тое, што колькасца войскі вермахта пераўзыходзілі сваіх сапернікаў, яны яе прайгралі. Толькі за гэта савецкі народ заплаціў вельмі высокую цану...

Тым не менш Перамога была за намі. Дзякуючы высокаму патрыятызму савецкага народа, мудрым рашэнням двух военачальнікаў — маршалаў Перамогі Георгія Жукава і Канстанціна Ракасоўскага. Гэтымі днямі мы святкавалі 120-годдзе з іх дня нараджэння. Вядома ж, да гэтай прыгожай даты яны не дажылі. Затое яе дачакаліся нашчадкі Герояў Савецкага Саюза, удзячныя пакаленні сённяшніх расія і беларусаў.

З гэтай нагоды пры падтрымцы прадстаўніцтва Расспрацоўніцтва ў нашай краіне ў Беларускай дзяржаўным музеі гісторыі Вялікай Айчыннай вайны адбыўся круглы стол. І не толькі дзеля таго, каб успомніць знакавыя для нашай гісторыі падзеі і ўшанаваць людзей, якія мелі да іх непасрэднае дачыненне, а і каб вырашыць, як нарэшце процідзейнічаць фальсіфікацыям гісторыі Другой сусветнай вайны.

— Фальсіфікацыі гісторыі вайны — гэта напад на Маршалаў Савецкага Саюза, генералаў, афіцэраў, салдатаў, партызанаў, падпольшчыкаў, работнікаў тылу, якія сваім працоўным мазалём кавалі зброю супраць ворага, — лічыць ветэран Вялікай Айчыннай, удзельнік бітвы пад Масквой Аляксандр СЛАБАДА. — Ужо дайшло да таго, што набраліся мужнасці пісаць, нібыта мы не так ваявалі, не так стралялі і нават не так спявалі! І што б яны там ні пісалі, што б ні казалі, а Перамога была, ёсць і будзе за намі. І ў гэтым мы з Расіяй адзіныя. Мы дружнай сям'ёй разграмілі фашызм, таму і сёння нам разам трэба заступіцца за сваё гераічнае мінулае.

Для саветніка Пасольства Расіі ў Беларусі Маргарыты НАВАДВОРСКАЙ тэма круглага стала мае асаблівае значэнне. Яе бацька ў 1941 годзе, будучы васьмігадовым дзіцем, тушыў бомбы, якія запальваліся на дахах Масквы. «З вуснаў у вусны перадаваліся гісторыі, як мае дзядзька і цётка, тады падлеткі, разам з жыхарамі горада ўзводзілі абарончыя збудаванні, а дзед майго мужа прайшоў ад Масквы да Берліна, — расказвае саветнік пасольства. — Удзельнікі бітвы за Маскву, Героі Савецкага Саюза часта прыходзілі да нас у школу. І мы, дзеці, убіралі ў сябе ўсё, што яны нам казалі. Таму шанаванне подзвігу савецкага народа закладзена ў нашай генетычнай памяці».

Вераніка КАНЮТА.
kanyuta@zviazda.by